

Dames met Klasse Vorstellijke vrouwen tussen Middeleeuwen en Renaissance

Mieke Maerten

Margareta van York als de Heilige Barbara.
Detail uit de triptiek Johannes de dooper
van Hans Memling 1474-79. St.-
Janshospitaal, Brugge

Margareta van Oostenrijk als jonge prinses.
Anoniem, foto Jochen Beyer

*Sinds 17 september viert Mechelen 'Stad in vrouwenhanden' een cultuurproject met tentoonstellingen, podiumkunsten en feestelijke activiteiten. Mechelen 2005, Stad in Vrouwenhanden vertrekt van de interactie van de twee leading ladies van vijfhonderd jaar geleden, Margareta van York en Margareta van Oostenrijk, met de stad. En meteen is de opzet van het tentoonstellingsproject **Dames met Klasse** duidelijk. Wie zijn die twee Margareta's en hoe leefden zij? Beiden hadden het een tijdje voor het zeggen in onze gebieden. Hoe groot was de macht van vrouwen toen?*

Geschiedschrijving is een verraderlijk iets. Geschiedschrijvers kunnen zich enkel baseren op overleveringen: correspondentie, kronieken en dergelijke. De schrijvers van deze bronnen, meestal mannen, waren evengoed kinderen van hun tijd met hun eigen vooroordelen en hun eigen belangen. Ze zorgden er vooral voor hun opdrachtgever te bejubelen. De officiële geschiedenis komt dus niet altijd overeen met de feiten. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk moesten vaak beslissingen nemen in naam van hun mannelijke machthebbers. Hun successen gingen dan ook vaak de geschiedenis in als realisaties van hun mannen, vaders of neven. Ten onrechte, want deze dames hebben heel wat betekend voor onze streken.

Vorstelijke vrouwen tussen Middeleeuwen en Renaissance

In de Nederlanden van de 15^e en 16^e eeuw heerste het patriarchale systeem met dit – niet onbelangrijke- verschil dat dochters dezelfde erfenisrechten hadden als zonen. Dit gold voor de vorstenhuizen, vaak gaf men de voorkeur aan een vrouw van eigen bodem boven een vreemde mannelijke overheerser, maar ook voor de gewone burgers.

De uithuwelijking van dochters was in de vorstenhuizen een erg belangrijke politieke aangelegenheid. Dochters moesten in de eerste plaats het patrimonium in handen houden van de eigen dynastie. Via een huwelijk kon de dynastie uitgebreid worden. Adellijke dames werden ook vaak uitgehuwelijkt als verzegeling van een politieke overeenkomst. Ze konden geen eigen keuze maken, maar moesten zich neerleggen bij

de keuze die hun dynastieke familie, meestal vader of broer het gunstigste vond. Huwelijksbeloftes konden opnieuw verbroken worden wanneer de politieke situatie niet langer opportuun was.

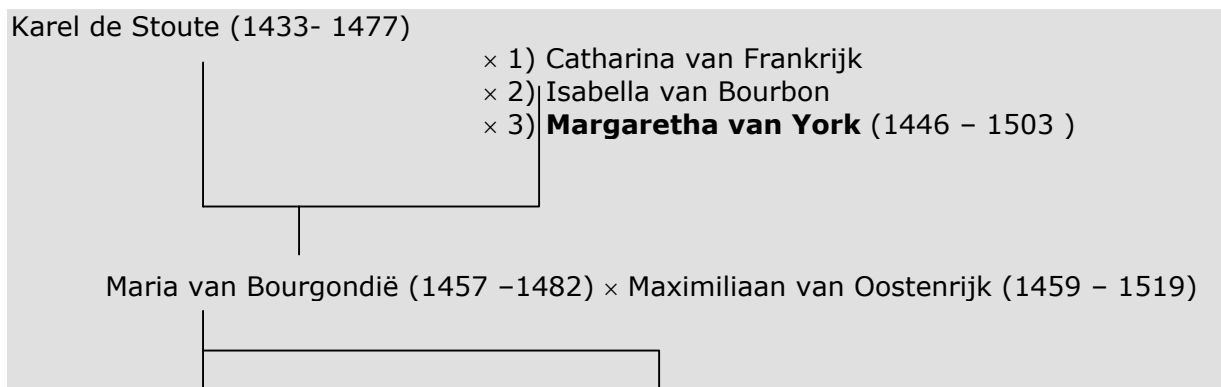
Het huwelijk gaf prinsessen macht en inkomen. Er moest door beide partijen een bruidschat betaald worden, die bij prinsessen uit belangrijke dynastieën erg hoog kon oplopen. Eenmaal gehuwd hadden zij ook beperkte politieke macht: zij konden aan de zijde van hun echtgenoot adviezen geven en deelnemen aan politieke aangelegenheden. Hun werk achter de schermen was van groot belang. Ze hielden zich bezig met diplomatie en public relations. Ze onderhielden ook de relaties met de edellieden en rijke patriciërs die van belang waren voor het spekken van de krijgskas van hun echtgenoten. Wanneer hun vorstelijke echtgenoot in het buitenland verbleef konden zij in zijn naam de politieke beslissingen nemen.

Na het overlijden van de echtgenoot verwierven de meeste vorstelijke dames de status van douairière, een weduwe met weduwgift. Als douairière hadden deze vrouwen meer rechten dan als getrouwde vrouw. Zij konden vrij beschikken over hun weduwgoederen wat hun economische en politieke macht gaf. Het weduwschap heeft zowel bij Margareta van York als bij Margareta van Oostenrijk een belangrijke rol gespeeld in hun politieke ambities.

Op het breukvlak tussen Middeleeuwen en Renaissance werd de wereld steeds meer in vraag gesteld. Het ontluikende humanisme boog zich ook over de positie en de rol van vrouwen. Een van de eerste humanisten, Johannes Ludovicus Vives (1492 – 1540) hield campagne tegen de vooroordelen op basis van sekse. Hij legde de verantwoordelijkheid bij het beleid, stad of staat, om de vrouw dezelfde opleiding en vorming te bezorgen als de man. Hij pleitte wel voor gelijk onderwijs, maar was van oordeel dat vrouwen zich niet op het publieke terrein moesten wagen. Daarvoor waren ze, aldus Vives, 'te fragiel en te makkelijk te misleiden.'

Deze stelling zou een aantal jaar later door de Engelse humanist Thomas Elyot in zijn *The defence of good women*, vurig weerlegd worden. Elyot argumenteerde dat de deugden die nodig zijn voor politiek leiderschap evengoed in vrouwen aanwezig kunnen zijn. In de loop van de zestiende eeuw werd de idee dat vrouwen hun 'natuurlijke minderwaardigheid' konden overstijgen door zich een aantal mannelijke capaciteiten eigen te maken gemeengoed. Vrouwelijke leiders hadden de moeilijke opdracht genoeg zogenaamde mannelijke eigenschappen zoals moed en leiderschap te vertonen zonder hun vrouwelijke eigenschappen zoals trouw, gehoorzaamheid en passiviteit uit het oog te verliezen.

Hun geloofwaardigheid en gezag hingen ook af van hun seksuele moraal. Zowel Margareta van York als Margareta van Oostenrijk ontleenden respect en geloofwaardigheid aan hun status als weduwe. In de ogen van hun tijdgenoten, stelde dit hen in staat de zwakheden van hun geslacht te overstijgen.

Filips de Schone (1478 –1505)
× Johanna van Castilië (1479 –1555)

Margaretha van Oostenrijk (1480-1530)
× Juan van Castilië
× Filibert van Savoie

|
Karel V (1500-1558)

Dames met klasse: Margareta van York en Margareta van Oostenrijk

Margareta van York (° 1446) was een van de zeven kinderen van Richard, Hertog van York. Zij behoorde tot een roemrijk geslacht binnen de Britse adel. Haar broer Edward was koning van Engeland. Het geslacht York zou jarenlang de Britse kroon bevechten met het geslacht Lancaster in de zogenaamde War of the Roses.

Als lid van een van de belangrijkste families in Engeland was het van belang een geschikte huwelijkspartner te vinden die zowel rijkdom als aanzien voor de familie zou brengen. Haar vader Richard had echter moeite om voor al zijn kinderen een geschikte kandidaat te vinden. Na het overlijden van haar vader, nam haar broer Koning Edward IV (1461-1470) het op zich om een geschikte partner te vinden voor Margareta. Pas op tweeëntwintigjarige leeftijd, in die tijd ruim een oude vrijster, werd een geschikte overeenkomst gesloten met Karel de Stoute, Hertog van Bourgondië en onder meer Graaf van Vlaanderen.

Karel de Stoute was toen al tweemaal getrouwd geweest en twijfelde voor zijn derde huwelijk tussen het Franse en Engelse kamp. Zijn keuze voor Margareta was dus vooral een belangrijke politieke zet. Het huwelijk werd zoals dat toen hoorde uitgebreid onderhandeld. De moeder van Karel, Isabella van Portugal voerde de onderhandelingen. Samen met het huwelijk werden de economische banden tussen Bourgondië en Engeland terug aangehaald. Een belangrijk deel van de onderhandelingen betrof de bruidsschat die door beide partijen betaald moest worden. Edward IV betaalde aan Karel, Margareta op haar beurt kreeg vruchtgebruik over de steden Mechelen, Oudenaarde en Dendermonde.

Het lange wachten op een geschikte huwelijkskandidaat moet voor Margareta niet makkelijk geweest zijn. Jonge meisjes van haar stand waren meestal al op hun vijftiende verloofd, Margareta, die als zus van de koning toch een interessante partij was, moest nog zeven jaar wachten. Ondertussen vervulde zij haar opvoeding en bekwaamde zich in de vaardigheden die van een adellijke dame verwacht werden. Als jong meisje had zij dezelfde intellectuele scholing genoten als haar broers. Zij kende Latijn en Frans, na haar huwelijk zou ze aan het Bourgondische hof ook Nederlands leren en zelfs onderwijzen. Zij was diep religieus en had een voorliefde voor luxueuze en esthetische religieuze manuscripten.

Margareta van York kon het meteen goed vinden met haar nieuwe echtgenoot en de vrouwen in zijn leven: zijn moeder Isabella van Portugal en zijn dochter Maria van Bourgondië. Deze laatste was pas acht toen haar moeder stierf en Margareta werd voor haar een geliefde stiefmoeder. Het huwelijk van Margareta en Karel in Damme was een van de grootste en roemrijkste gebeurtenissen van de eeuw waarin alle pracht en praal van het Bourgondische rijk tentoon gespreid werd. Tot op vandaag wordt deze gebeurtenis herdacht als de Gouden Boom, de triomftocht van de Bruggelingen voor de Hertog en zijn bruid.

Margareta van York stierf in Mechelen op 57-jarige leeftijd. Op haar verzoek werd ze begraven in de kerk van het recollettenklooster in Mechelen. Haar grafscript roemt haar als 'patrones van rechtvaardigheid, religie en hervorming.'

Margareta van Oostenrijk werd geboren in 1480. Haar moeder Maria van Bourgondië, dochter en erfgename van Karel de Stoute, stierf toen ze twee was. Margareta groeide op aan verschillende hoven, naargelang van de politieke situatie van het moment. Als tweejarige werd ze al ingezet als pion voor de vrede met Frankrijk. De Vlaamse steden weigerden nog langer te betalen voor de krijgstochten van haar vader, Maximiliaan van Oostenrijk. Een vredespact met Frankrijk zou de gemoederen bedaren. De tweejarige Margareta werd beloofd aan de toen tienjarige Franse dauphin en werd naar het Franse hof gebracht als toekomstige koningin. Ze zou er tot haar dertien jaar blijven.

Toen de Franse koning in 1493 een vredesverdrag afsloot met Maximiliaan zag hij echter af van het huwelijk met Margareta en kwam er een abrupt einde aan haar prinsessenbestaan. Margareta werd terug naar Mechelen gestuurd waar ze opgevangen werd aan het hof van haar stiefgrootmoeder Margareta van York.

Toen ze zestien werd, werd zij als onderdeel van een Spaans vredesverdrag, opnieuw uitgehuwelijkt. Ditmaal aan de zoon van de Spaanse Koning, Juan van Castilië. Het zou een dubbelhuwelijk worden, haar broer aartshertog Filips was beloofd aan Juan's zus, Johanna. In 1497 verliet Margareta opnieuw haar vertrouwde omgeving om zich te vestigen aan het, voor haar totaal onbekende, Spaanse Hof.

Juan van Castilië bleek een zwakke gezondheid te hebben, maar vulde zijn leven met muziek. Misschien ligt daar de basis voor de grote liefde die Margareta zou koesteren voor haar Spaanse echtgenoot. Het lot was haar echter niet goed gezind. Zes maanden na hun huwelijk stierf Juan. Na twee jaar aan het Spaanse hof doorgebracht te hebben keerde Margareta op verzoek van haar vader en broer, die op een nieuw huwelijk aandrongen, naar de Nederlanden terug. Ze werd nogmaals opgevangen aan het hof in Mechelen. Het thuiskomen was echter van korte duur. In 1501 vertrok ze opnieuw, naar de volgende echtgenoot, hertog Filibert van Savoie. Haar broer Filips, ondertussen vader geworden van de volgende mannelijke erfgenaam, de latere Karel V, koos hem omwille van zijn verwantschapsbanden met het Franse koningshuis. Een nieuwe toenaderingspoging tot de eeuwige vijand Frankrijk moest de Nederlanden van een volgende aanval behoeden.

Opmerkelijk is dat Margareta zich blijkbaar niet zonder slag of stoot voor een nieuw huwelijk gewonnen gaf. Zo weigerde ze in eerste instantie een document te ondertekenen waarin ze verklaarde dat er geen dwang was opgelegd bij dit huwelijk. Ze betaalde ook een hoge prijs: ze moest afzien van de opvolgingsrechten van haar moeder, onder meer in de hertogdommen Bourgondië en Brabant. Uiteindelijk legde ze zich neer bij haar lot en werd de hertogin van Savoie. Voor de zoveelste maal verwisselde Margareta haar thuis voor het onbekende. En ook nu stortte ze zich volledig op haar nieuwe leven en haar nieuwe echtgenoot. Filibert van Savoie bleek een frivole, vrolijke man te zijn die volop genoot van het leven. Volgens de kronieken zou Margareta gelukkige dagen kennen in de Savoie en waren de hertog en hertogin erg verliefd. Filibert had geen grote politieke interesse en Margareta nam al gauw de touwtjes in handen. In de Savoie werden grote feesten gehouden maar de bronnen spreken ook van talrijke gedachtewisselingen met bezoekende ambassadeurs en kunstenaars.

Margareta werd echter achtervolgd door het noodlot. Na drie jaar huwelijk kwam Filibert om tijdens een jachtpartij. Margareta was vijftwintig en tweemaal weduwe. De dood van Filibert stortte Margareta in diepe rouw, ze zou zelfs een zelfmoordpoging ondernemen. Ze besloot dat ze niet voor het huwelijk in de wieg was gelegd en nam zich voor om nooit meer te trouwen. Een opmerkelijk besluit voor een dame van haar status. Huwelijken waren immers een belangrijk onderdeel van politieke strategieën. Ondanks alle druk van haar vader Maximiliaan en neef Karel hield Margareta voor de rest van haar leven voet bij stuk. Ze zou nooit meer trouwen en weigerde zelfs een huwelijk met Hendrik VII van Engeland. Ook de redenen die ze aangaf voor haar weigering klinkt erg

modern voor de zestiende eeuw. Ze verklaarde dat ze teveel had gehouden van haar twee echtgenoten en dat ze hun nagedachtenis voor de rest van haar leven wou meedragen. Tijdens haar jaren van weduwschap stortte Margareta zich vol overgave op haar politieke ambities.

Margareta van Oostenrijk overleed kort na haar grootste politieke wapenfeit: de damesvrede van 1529, dat de Nederlanden duurzame vrede met Frankrijk bracht. Op haar verzoek werd haar lichaam op drie plaatsen bijgezet. Haar hart werd opgeborgen in het Brugse klooster, de rest van haar lichaam moest verdeeld worden over de kerk in Bourg-en-Bresse en de Sint-Pieterskerk in Mechelen.

Dames met politieke ambities

Portret van Margareta van York. Anoniem, Musée du Louvre, Parijs

Margareta van York was op politiek vlak ondernemender dan van haar verwacht werd. Zij nam in afwezigheid van haar man vaak de politieke beslissingen. Samen met stiefdochter Maria zat ze twee vergaderingen van de Staten-Generaal voor om geld en troepen te vragen voor de talrijke krijgstochten van Karel de Stoute. Na zijn dood in 1477 stond ze voor de moeilijke taak de rust in het Bourgondische rijk te bewaren.

Het was Margareta van York die het op zich nam een geschikt huwelijk voor haar stiefdochter Maria te regelen. Geen gemakkelijke opdracht, Maria was nu immers Bourgondische vorstin. Talrijke huwelijkskandidaten, waaronder eeuwige vijand Portret van Margareta van York. Anoniem, Musée du Louvre, Parijs. Frankrijk, meldden zich aan. De keuze viel uiteindelijk op Maximiliaan van Oostenrijk, waardoor de Nederlanden zich voegden bij het Habsburgse rijk.

Na de dood van Karel had Margareta van York de status van douairière waardoor ze meer rechten had dan als getrouwde vrouw. De heerlijkheid Mechelen was testamentair aan haar overgemaakt, maar allerlei internationale intriges maakten het Margareta zeer moeilijk om haar bruidsschat en weduwgoed volledig uitbetaald te krijgen. Uiteindelijk zou Maria er later voor zorgen dat de tegoeden volledig werden uitbetaald. Naast Mechelen, waar ze het gewezen bisschoppelijk paleis tot haar woonst maakte, behoorden ook Voorne, Rupelmonde, Dendermonde, Kassel, La Motte, La quesnoy, Oudenaarde en Binche tot haar weduwgoed.

Tot aan haar dood zou Margareta van York politieke initiatieven blijven nemen. Zij was de steun en toeverlaat van Maria en Maximiliaan. Na de dood van Maria van Bourgondië zou ze Maximiliaan vaak bijstaan in diplomatieke betrekkingen. Zij ondernam ook op eigen initiatief politieke missies, bijvoorbeeld om de handelsbanden tussen Engeland en Mechelen te verstevigen.

Ze had een onmiskenbaar politiek talent. Toen de Franse koning na de geboorte van Filips twijfel zaaide over het geslacht van het kind, trad Margareta onmiddellijk doortastend op. Ze ontblootte de baby op de markt van Brugge en 'nam zijn cullekens in haer hant'. De geruststelling van een mannelijke erfgenaam herstelde de rust in de opstandige steden.

Toen na de dood van haar broer Edward het huis van York viel en het rivaliserende huis van Lancaster op de Engelse troon zat, zette Margareta zelfs een ambitieus complot op touw om de Engelse troon opnieuw te doen vallen. Het complot mislukte en leverde Margareta de bijnaam 'diabolical duchess' op in de Engelse geschiedschrijving. De Engelsen waren niet zozeer geschokt door het ontstaan van een complot, dat kwam toen wel meer voor, maar vooral door het feit dat een vrouw zo iets beraamde.

Margareta bleef na het mislukte complot ook niet volharden in de boosheid. Ondanks haar loyaliteit aan het huis van York, was ze verstandig genoeg om zo snel mogelijk de goede verstandhouding en vooral de handelsverdragen met het Engelse hof te herstellen.

18de eeuwse gravure Margareta van Oostenrijk.
Bron: Stadsarchief Mechelen – www.beeldbankmechelen.be

Margareta van Oostenrijk deed haar eerste politieke ervaring op in de Savoie. De geringe politieke interesse van Filibert maakte het mogelijk dat Margareta in feite regeerde over de streek. Ook na zijn dood bleef ze zich actief inzetten. Ze maakte van Bourg een administratief centrum en organiseerde politie en sociale voorzieningen.

Het is echter vooral in de latere jaren van haar weduwschap dat Margareta's politieke ambities tot volle bloei komen. Eerste kritieke moment is de dood van haar broer Filips de Schone in 1506. Zijn wettelijke opvolger, zoon Karel (°1500), was op dat moment nog minderjarig. Er moest dus een regent komen die tot zijn meerderjarigheid de Nederlanden in zijn naam kon besturen. Het regentschap kwam wettelijk toe aan Maximiliaan van Oostenrijk. Margareta wist dat de interesse van haar vader voor onze streken gering was en trok haar stoute schoenen aan. Ze wou het regentschap over de Nederlanden overnemen. Haar vader, ondertussen keizer van het Duitse rijk, kwam over de brug met een tegenvoorstel. Hij benoemde Margareta tot procureur-generaal zodat ze in zijn naam kon optreden. Haar politieke autonomie bleef echter beperkt. Ze moest samen met vier andere procureurs-generaal en in overleg met haar vader de Nederlanden besturen. Geen makkelijke opdracht. De gebieden vormden geen eenheid en hadden geen traditie van kritiekloze gehoorzaamheid aan hun vorstenhuizen. Iets wat Margareta al snel ondervond bij haar officiële bezoeken aan de steden en staten. Bovendien moest ze leren omgaan met de precaire positie van de Nederlanden als buffer tussen aartsvijanden Frankrijk en Engeland. Oorlogen met Frankrijk moesten vermeden worden en de handelsbetrekkingen met Engeland moesten gegarandeerd blijven. Margareta voelde zich vaak gefrustreerd door de vage omschrijving van haar bevoegdheden. Ze kon niet snel genoeg optreden omdat ze telkens overleg moest plegen en kampte met een chronisch tekort aan middelen. Van haar dynastieke familie kreeg ze weinig steun. Ze waren bang dat Margareta te zelfstandig zou optreden. Na lang onderhandelen verkregen haar medewerkers uiteindelijk wat meer autonomie. In 1508 kreeg Margareta volmacht als regentes der Nederlanden, zij het nog steeds geen volledige volmacht. Ze bleef in grote mate afhankelijk van de Staten-Generaal.

De buitenlandse politiek van die tijd vergde alle politieke en diplomatieke talenten van Margareta. Buitenlandse aanvallen moesten voortdurend afgeslagen worden. Vrede bewerkstellingen was dan ook Margareta's prioriteit. Een eerste succes bereikte ze met de Liga van Kamerrijk in 1508, een alliantie met de Franse koning, paus Julius II en Ferdinand van Aragon tegen de republiek van Venetië. Dit leverde haar politiek gezag op, zowel in binnen- als buitenland. In 1513 herhaalde ze dit succes met een tweede Liga, nu met de koning van Engeland tegen de koning van Frankrijk. Ze slaagde er bovendien in bij deze alliantie neutraliteit voor de Nederlanden af te dwingen.

Het succes bleef echter niet duren en de opstandige steden zochten onder de druk van de talrijke oorlogstaksen. Ze morden steeds luider over Margareta, die ze als pion van de weinig geliefde Maximiliaan zagen. Onder binnenlandse druk werd de meerderjarigverklaring van Karel vervroegd en werd Margareta politiek buiten spel gezet. Een grote ontgoocheling voor Margareta die haar politiek ambities voor enkele jaren moest opbergen. Zelfs toen Karel na de dood van de Spaanse koning Ferdinand in 1516 naar Spanje trok om zijn rechten op de Spaanse troon op te eisen slaagde Margareta er niet in het regentschap terug naar zich toe te trekken.

Dat gebeurde pas in 1519, na de dood van haar vader Maximiliaan. Karel had het druk met het realiseren van zijn grote droom, de benoeming tot keizer van het Heilige Roomse Rijk, en benoemde uiteindelijk Margareta tot landvoogdes van de Nederlanden.

Deze keer kreeg Margareta volledige volmacht zodat ze de gebieden kon besturen naar eigen goeddunken. Hoewel Margareta erin slaagde verschillende wapenstilstanden te verkrijgen, waren die altijd van korte duur. Haar grootste verwezenlijking is dan ook het realiseren van een meer duurzame vrede die de geschiedenis zou in gaan als de Damesvrede.

De Nederlanden waren de constante oorlogsdreiging meer dan beu. Toen Margareta's schoonzus Louise van Savoie toenadering zocht, zag Margareta dan ook een uitgelezen kans om vredesonderhandelingen met Frankrijk aan te gaan zonder de inmenging van Engeland. Louise van Savoie was op dat moment regente van Frankrijk in afwezigheid van haar gevangengenomen zoon, koning Frans I. Ook Margareta dwong bij Karel de volmacht af om zelfstandig te onderhandelen. Na drie weken onderhandelen in het neutrale Kamerrijk, slaagden Margareta en Louise erin een akkoord te sluiten. De vrede tussen de Nederlanden en Frankrijk was bereikt. Tegelijkertijd ondertekende Margareta ook een vredesakkoord tussen de Nederlanden en Engeland zodat de handelsrelaties verder gezet konden worden. Karel en de Nederlanden konden de vruchten plukken van Margareta's realisaties: ze had Karel een wereldmacht bezorgd, vrede met aartsvijand Frankrijk en vrede met handelspartner Engeland.

Margareta's politieke rol werd niet altijd naar waarde geschat. Met uitzondering van haar belangrijkste wapenfeit, de Damesvrede, zou ze niet meer dan een pion van de Keizer geweest zijn. Nochtans is Margareta erin geslaagd om tijdens het grootste deel van haar bewind de vrede te bewaren of te herstellen. Een niet te onderschatten realisatie. In het licht van de geschiedenis blijft Margareta van Oostenrijk echter in de schaduw staan van haar nicht en opvolgster Maria van Hongarije die als bewindsvrouw een duidelijk eigen koers volgde.

Kunst in vrouwenhanden

Zoals van adellijke dames uit die tijd verwacht werd, hadden de Margareta's een grote interesse in kunst. **Margareta van York** werd in haar interesses nog sterk beperkt door de tijdsgeest. Vrouwen hoorden zich niet te verdiepen in wereldlijke zaken. Interesse voor en participatie in kunst konden vrouwen enkel uitleven binnen de religieuze sfeer. Vele bronnen portretteren Margareta van York als devoot en diep religieus. Ze droeg bij tot de hervorming en kloosters en kerken, vooral in de steden die tot haar bruidschat behoorden, en stichtte zelf een aantal kloosters van de Arme Klaren in Mechelen, Gent en Brielle. Haar invloed op kerkhervormingen ging verder dan men van een vrouw gewoon was. Zo correspondeerde ze met bijbelkenners over interpretaties van de bijbel.

Ze was een ondernemende vrouw en een gewiekste zakenvrouw. Ze gaf verschillende opdrachten tot het bouwen en verbouwen van burchten, kastelen en huizen. Vooral in Mechelen, haar stad, werd er flink gebouwd. Ze kocht er een patriciërswooning op die ze verbouwde tot een echt paleis dat de geschiedenis inging als het hof van Kamerrijk (zie foto).

Haar liefde voor schoonheid en religie bracht ze samen in het uitbouwen van haar bibliotheek. Deze was, ook voor die tijd, niet bijzonder groot, 24 manuscripten, maar haar liefde voor boeken heeft zowel stiefdochter Maria van Bourgondië als stiefkleindochter Margareta van Oostenrijk geïnspireerd. Haar collectie bevat, zoals het een dame past, vooral religieuze en didactische literatuur. Margareta van York had een voorliefde voor Getijdenboeken, geïllustreerde gebedenboeken voorzien van prachtige miniaturen. Ze was ook de opdrachtgeefster voor het eerste gedrukte boek in het Engels, *The Recuyell of the Histories of Troye* uit 1475, een vertaling uit het Frans.

Het oude hof van Kamerrijk, paleis van Margareta van York

Voor **Margareta van Oostenrijk** was het dankzij het nieuwe tijdsgewricht mogelijk om ook buiten de grenzen van het religieuze te treden. Zij gaf dan ook blijk van een brede interesse in de kunsten. Ze hield van literatuur en muziek, ontving graag en veel filosofen aan haar hof en leidde verschillende bouwwerken. Het waren vermoedelijk haar eerste jaren aan het Franse hof die aan de oorsprong lagen van een levenslange passie voor kunst en muziek. Eens terug aan het hof in Mechelen zorgde Margareta van York ervoor dat ze haar opvoeding in kunst en muziek kon voltooien en kwam ze in contact met het prehumanistisch gedachtegoed van onder andere Rudolf Agricola.

Ook aan het hof van Savoie bleek al gauw haar grote belangstelling voor literatuur en kunst. Ze stelde de dichter Jean Lemaire aan als hofdichter. Hij zou haar later volgen naar Mechelen. Een van haar opmerkelijkste opdrachten aan hem is een werk over 'Palais d'Honneur Féminin', Erepaleis voor de vrouw. Dit werk is echter nooit teruggevonden. Wel overgeleverd is zijn bekende *Couronne Margaritique*, een reeks gedichten waar hij in de ik-persoon de gedachten en gevoelens van Margareta van Oostenrijk bij alle grote gebeurtenissen in haar leven beschreef. Het bekendst is het gedicht over Fortuna, waarin ook Margareta's devies is opgenomen: '*Fortune infortune fort une*'. Over de vertaling ervan is men het niet eens: 'Het lot maakt een welbepaald iemand zeer ongelukkig' of 'Geluk of ongeluk, zij is sterk'. Margareta had rond zich een kleine literaire kring verzameld, auteurs die elkaar inspireerden en beïnvloedden. Beroemd is het *Oevres et albums poétiques de Marguerite d'Autriche*, een verzamelbundel van gedichten, treurzangen, rondelen, balladen en op muziek gezette motetten van verschillende bevriende auteurs zoals onder meer Janus Secundus en Cornelius Grapheus. Een van de gedichten zou zelfs door Margareta zelf geschreven zijn, naar aanleiding van de dood van haar tweede echtgenoot Filibert.

Na de dood van Filibert was Margareta ook de drijvende kracht achter de werken in Brou (Bourg en Bresse) die ze ter nagedachtenis aan haar overleden echtgenoot liet bouwen: een kerk, een klooster en een praalgraf. In Mechelen gaf Margareta opdracht tot het bouwen van een nieuw paleis. De oudste vleugel werd ontworpen door Rombout Keldermans en vertoont nog alle kenmerken van de laat-gotiek. De voorzijde van het paleis daarentegen is een van de eerste gebouwen die in Noordwest-Europa opgetrokken werden in renaissancestijl (circa 1515-1517). Dit gedeelte werd vermoedelijk ontworpen door Guy de Beaugrand.

Onder impuls van Margareta van Oostenrijk zou Mechelen zich verder ontwikkelen als artistiek centrum. Het hof van Margareta te Mechelen, het hof van Savoie genoemd, was een ontmoetingsplaats voor geleerden en kunstenaars. De meeste waren bij Margareta één of meerdere malen te gast, maar ze had ook enkele vaste hofartiesten, waaronder de schilder Bernard van Orley. Nog een bekende naam aan het hof van Margareta: Jan Gossart, die gezien wordt als de eerste renaissanceschilder in de Nederlanden (zie afbeelding). Ook Lucas Cranach en Albert Dürer verbleven een tijdje aan het hof bij Margareta.

Muziek speelde aan het hof van Margareta een belangrijke rol. Margareta zou erg veel van muziek gehouden hebben. Talrijke composities in opdracht van Margareta zijn overgeleverd. Ze hield vooral van de polyfonie, meerstemmige muziek van onder andere

de grote meester van haar tijd Pierre de la Rue. Een andere belangrijke componist die aan het hof verbleef was Josquin des Prés. Enkele van de gedichten uit de *Couronne* werden door hem op toon gezet ter ere van de eerste vrede van Kamerrijk. Josquin des Prés maakte veel 'regrets'-liederen, een thema dat perfect paste bij Margareta en bij de tijdsgeest. De partituren waren schitterend uitgegeven, versierd met miniaturen van de hand of uit het atelier van Margareta's hofminiaturist Gerard Horenbout.

Ook al wordt de politieke rol van Margareta soms gerelativeerd, de meeste historici zijn het wel eens over haar belangrijke rol als mecenas van kunst en kunstenaars in haar tijd. Binnen de kunstgeschiedenis wordt haar mecenaat gezien als een belangrijke schakel tussen de laatgotiek en de vroegrenaissance.

Hermaphroditus en Salmacis
Beeld uit de tentoonstelling:
Hermaphroditus en Salmacis van Jan Gossaert, Museum Boijmans van Beuningen,
Rotterdam

Bron.

Monika Triest, *Macht, vrouwen en politiek 1477-1558. Maria van Bourgondië. Margareta van Oostenrijk. Maria van Hongarije*. Leuven:Uitgeverij Van Halewyck,2000.

De tentoonstelling **Vrouwen met Klasse** loopt nog tot 18 december in de voormalige brouwerij LamotTM, Beethovenstraat 8-10 in Mechelen.

Naast deze tentoonstelling zijn er in het kader van **Mechelen, stad in vrouwenhanden** nog heel wat interessante evenementen.

De debattenreeks **Focus op Vrouwen** bijvoorbeeld, zes dinsdagavonden met interessante standpunten, kritische visies en boeiende gesprekken. Komen achtereenvolgens aan bod: ontsluit haar leven, genderdiversiteit, feminisme voor dummies, gemengde relaties, vrouwen naar de top en huiselijk geweld.

Van 26 tot 29 oktober loopt in de nieuwe stadfeestzaal het minifestival **Femcity** waarin men belooft je uit te dagen, teasen en verleiden met feminiene touches en vrouwelijke flair. Je volgt een prikkelend parcours, ontdekt pareltjes van theaterstukken, intimistische concerten, zwoele dansvoorstellingen, spannende workshops, straffe performances, ...

Meer info en het volledige programma op www.mechelen2005.be

Zaha Hadid

De vormgeving van de tentoonstelling **Dames met Klasse** werd in handen genomen door de eigenzinnige Britse architecte **Zaha Hadid**.

De in Bagdad geboren Hadid verwierf internationale faam met haar gedurfde ontwerpen. Ze werd overladen met prijzen en was in 2004 de eerste vrouwelijke architect die de prestigieuze Pritzkerprijs, de 'Nobelprijs voor architectuur', won.

Toch duurde het een tijdje voor Hadid's projecten ook effectief gerealiseerd werden. Wegens te gewaagd of te revolutionair. Haar bekroond ontwerp voor een club in Hong Kong bijvoorbeeld, een gebouw dat als een waterval van een heuvel moest vallen.

Haar architectuur biedt een nieuwe benadering van de ruimte: ze laat muren overhellen en verdiepingen in elkaar overgaan. Hadid vermijdt waar mogelijk rechte hoeken of eentonige vlakken in beton of glas. Haar ontwerpen worden steevast beschreven als energetisch en dynamisch. De jury van de Pritzkerprijs roemde haar omdat ze "het repertoire van de architectuur heeft uitgebreid"

Hadid werd geboren in 1950 in de hogere burgerij in Irak. Na haar studies wiskunde in Beiroet ging ze, eind jaren '70, architectuur studeren in London. Na haar studies werkte ze een tijdje aan de zijde van de Nederlandse architect Rem Koolhaas. In de jaren tachtig legde ze zich vooral toe op theoretisch werk. De laatste jaren hebben echter steeds meer opdrachtgevers interesse in de onconventionele ontwerpen van Hadid.

De projecten die ze wel kon realiseren genieten internationale bewondering. Het Vitra-brandweergebouw in Duitsland bijvoorbeeld of het museum voor moderne kunst in Rome. Voor de parkeergarage (in de vorm van bliksemschicht!) met aansluitend tramstation in Straatsburg kreeg ze in 2003 de Mies van der Rohe-prijs van de Europese Unie. Momenteel werkt ze aan projecten in Frankrijk, Italië, Duitsland, Spanje, Taiwan en de Verenigde Staten.

Ontwerp Museum van Moderne Kunst, Rome

In onze contreien verwierf zij faam met de vormgeving van de tentoonstelling Borderline in 2002. De unieke vormgeving van Borderline deed zin krijgen in meer. Hadid voorzag nog verschillende tentoonstellingen van haar eigenzinnige signatuur, waaronder MAK in Oostenrijk en de Yale tentoonstelling in de Verenigde Staten. Hadid drukte als vormgeefster iedere keer haar stempel op de tentoonstelling. Wie wil weten wat ze met **Dames met Klasse** deed, kan nog tot 18 december terecht in de voormalige brouwerij Lamot™ in Mechelen.

www.zaha-hadid.com